

Boh v Liste Filemonovi¹

God in the Letter to Philemon

JURAJ FENÍK

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Katedra systematickej teológie

Abstract

One would be hard-pressed to find references to God in Philemon, for God is barely mentioned in Paul's shortest letter. Apart from two explicit references which use the noun θεός, the writing contains only two other allusions to God's activity. While some authors detect a number of echoes of God's doing in Philemon, this study, adopting a stricter methodology, argues that only four verses (3, 4, 15, 22) can be listed as instances of theological language. By analyzing those references to God, the article summarizes the theology of Philemon and sketches the theological contribution of this letter within Pauline literature.

Keywords: Agency, Father, Gift, God, Paul, Philemon, Separation

Pavlov najkratší list,² v ktorom sa apoštol píšuci z väzenia usiluje podnietiť svojho priateľa Filemona, pravdepodobne žijúceho v Kolosách, aby prijal otroka Onezima

¹ Výskum pre túto štúdiu bol podporený grantom APVV-20-0130 „Biblický text a jeho terminologické diskurzy v modernom spisovnom jazyku. Na príklade Listov apoštola Pavla“ a VEGA 2/0015/22 „Recepcia biblickej rodinnej terminológie a motívov v slovanskom kultúrnom prostredí“.

² Nedávnu evaluáciu datácie a miesta kompozície Listu Filemonovi možno nájsť v M. Eugene BORING, „Philippians and Philemon: Date and Provenance,“ *CBQ*, č. 3 [91] (2019): 470-494.

ako jeho samého (v. 17), obsahuje minimálne množstvo zmienok o Bohu, o ktorom sa tu *expressis verbis* hovorí iba v dvoch veršoch (v. 3 a v. 4). Neprekvapuje preto, že napr. v anglosaskom svete je možné nájsť modernú rozpravu o NZ teológii bez osobitnej pozornosti postave Boha v rámci analýzy teológie Listu Filemonovi.³ Naproti tomu sa nedávno objavila štúdia k etike Listu Filemonovi, v ktorej je téma „Boh“ zahrnutá medzi sedem najčastejších motívov spisu.⁴ Je tomu tak aj z toho dôvodu, že teológiu Listu Filemonovi nevypĺňajú iba dve spomenuté výslovné zmienky o Bohu, ale aj pasívne formulácie *ἐχωρίσθη* (v. 15) a *χαρισθήσομαι* (v. 22), ktoré sú podľa všeobecnej odbornej mienky tzv. teologické pasíva a poukazujú na Božie konanie.⁵ Zaujímavou je štúdia k teológii listu v rámci známej série *New Testament Theology*. Jej autor na jednej strane viackrát hovorí o Božej vôli ako norme, podľa ktorej si má Filemon počínať pri zaobchádzaní s Onezimom, hoci spojenie „Božia vôľa“ sa v liste nenachádza.⁶ Na druhej strane ponúka trefnú teologickú interpretáciu Onezimovho odchodu od Filemona.⁷ V tejto súvislosti môže byť zaujímavé zmieniť sa o tom, že Fitzmyer, autor jedného z najmodernejších komentárov k Filemonovi, sa v rámci úvodu svojho komentára síce zaoberá postavou Boha a správne identifikuje verše 3, 4 a 15 ako inštanacie teologického jazyka, ale v. 22 nespomína.⁸

Cieľom tohto príspevku je analyzovať teológiu Listu Filemonovi pomocou rozboru uvedených štyroch miest s ich zmienkami o Bohu. Článok sa teda zameriava na teológiu spisu *stricto sensu*. Konkrétne podciele sú dva: aký obraz Boha vystáva z tohto spisu a ako reč o Bohu rezonuje s inými miestami v apoštolových listoch. Metodológiou pre tento podcieľ bude porovnanie s podobnou lexikou inde u Pavla.

Užším zameraním sa na štyri miesta, ktoré explicitne alebo implicitne hovoria o Bohu, sa tento príspevok odlišuje od článku Soardsa, čo je v spektre literatúry k Listu Filemonovi asi najznámejšia analýza teológie tohto spisu.⁹ Snahou autora

<https://doi.org/10.1353/cbq.2019.0141>

³ Frank J. MATERA, *New Testament Theology: Exploring Diversity and Unity*, Louisville: John Knox, 2007, s. 211-216.

⁴ D. Francois TOLMIE, „The Ethics of the Letter to Philemon,“ *Neot*, č. 1 [54] (2020): 47-66, s. 57. <https://doi.org/10.1353/neo.2020.0011>

⁵ Nájdu sa však aj vedci, ktorí sa vôbec nezmenia o prítomnosti týchto pasívnych sloviac v texte. Napr. Charles B. COUSAR, *Philippians and Philemon: A Commentary* (NTL), Louisville: John Knox, 2009, s. 103-105.

⁶ I. Howard MARSHALL, „The theology of Philemon,“ in *The Theology of the Shorter Pauline Letters* (NTI), Karl P. Donfried – I. Howard Marshall, Cambridge: University Press, 1993, 175-195, s. 185-186.

⁷ Tamziež, s. 186.

⁸ Joseph A. FITZMYER, *The Letter to Philemon: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 34C), New York: Doubleday, 2000, s. 37-38. <https://doi.org/10.5040/9780300261998>

⁹ Marion L. SOARDS, „Some Neglected Theological Dimensions of Paul’s Letter to Philemon,“ *Perspectives in Religious Studies*, č. 3 [17] (1990): 209-219.

je identifikovať výpovede súvisiace s aktivitou Boha a rekonštruovať tak teologický naratív listu.¹⁰ Problémom štúdie je však autorovo videnie teologických výpovedí aj tam, kde sa v skutočnosti nenachádzajú, čo sa dá ilustrovať na dvoch ukázkach. Podľa Soardsa sa Pavol vo v. 9 predstavuje ako ambasádor a väzeň Ježiša Krista, čo evokuje ideu Božej nadvlády a to dovoľuje tvrdiť, že Boh bol ten, kto urobil Pavla Ježišovým ambasádorom.¹¹ Hoci táto interpretácia môže byť teologicky správna, problém je v tom, že daný text (v. 9) neobsahuje formulácie, ktoré by ju priamo alebo nepriamo podporovali. Pavol tu nenaznačuje žiadne ustanovenie za ambasádora zo strany Boha a myšlienka je tak textu úplne vzdialená. Vo v. 21 hovorí Pavol o Filemonovej poslušnosti ako motivácii pre svoje napísanie listu (πεποιθὸς τῆ ὑπακοῆ σου ἔγραψά σοι). Drvivá väčšina autorov pod Filemonovou poslušnosťou rozumie jeho podriadenie sa Pavlovej požiadavke (prijat' Onezima späť). Soards, opierajúc sa o komentár O'Briena, však vo Filemonovej poslušnosti vidí poslušnosť Božej vôle, čo je čisto hypotetická úvaha bez opory v texte.¹² V skratke, slabosťou Soardsovho článku je premotivovanosť vidieť reč o Bohu aj tam, kde ju v skutočnosti ťažko identifikovať. Preto sa tento príspevok striktnejšie orientuje na analýzu už spomenutých veršov, v ktorých je reč o Bohu ľahšie identifikovateľnejšia.¹³

1. „Boh, náš Otec“ (v. 3)

Prvá zmienka o Bohu sa nachádza v pozdrave epistolárneho preskriptu (v. 3), kde Pavol zhromaždenej komunite¹⁴ želá milosť a pokoj od Boha, nášho Otca¹⁵ (ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν) a od Pána Ježiša Krista. Uvedené slová vykresľujú Boha v otcovskom vzťahu k „nám“, pričom referentom tohto zámena musí byť predovšetkým Pavol ako autor spisu a tí, ktorým je list adresovaný, ako pravdepodobne

¹⁰ SOARDS, „Some Neglected Theological Dimensions,“ s. 213.

¹¹ SOARDS, „Some Neglected Theological Dimensions,“ s. 215. Táto argumentácia je založená na domnelej náhrade pôvodného výrazu πρεσβευτής („ambasádor“) výrazom πρεσβύτης („starý“), čo je čítanie preferované v moderných komentároch a edíciách NZ.

¹² SOARDS, „Some Neglected Theological Dimensions,“ s. 216-217. Teologickú interpretáciu poslušnosti v tomto verši nedávno zastáva aj Timothy A. BROOKINS, „I Rather Appeal to Auctoritas: Roman Conceptualizations of Power and Paul's Appeal to Philemon,“ *CBQ*, č. 2 [77] (2015): 302-321, tu s. 319 n. 59.

¹³ Za zváženie stojí, či adjektívum ἠγαπητός ako epitet pre Filemona vo v. 1 nenaznačuje Božiu lásku v zmysle „milovaný Bohom“. FITZMYER, *The Letter to Philemon*, s. 86.

<https://doi.org/10.5040/9780300261998> túto možnosť nevyklučuje, no prikláňa sa k názoru, že toto slovo je skôr výrazom Pavlovej lásky k Filemonovi – Filemon je pre Pavla milovaný (priateľ). Tento článok sa prikláňa k Fitzmyerovmu čítaniu a nezahrnie teda dané adjektívum ako ukážku teologického jazyka. Ako podporný argument možno uviesť, že Pavol by pravdepodobne použil konštrukciu ἠγαπητός θεοῦ (ako v Rim 1,7) alebo ἠγαπημένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ (ako v 1 Sol 1,4), ak by chcel poukázať na Božiu lásku k Filemonovi.

¹⁴ Za datívom plurálu „vám“ (ὑμῖν) sa skrýva nielen Filemon ako primárny adresát, ale aj ostatné postavy spomenuté vo vv. 1-2: Apfia, Archippus a všetci, čo patria do spoločenstva stretávajúceho sa v ich dome. Tak Pavol naznačuje, že hoci sa obsah listu dotýka v prvom rade Filemona, akékoľvek rozhodnutie o Onezimovi Filemon bude musieť vykonať v zodpovednosti voči ostatným členom spoločenstva.

¹⁵ Slovo „otec“ sa v Liste Filemonovi objavuje iba tu.

všetci, ktorých spája viera. Označenie Boha výrazom „otec“ sa v nespochybných listoch nachádza dvadsaťštyrikrát, z toho je jedenásťkrát kvalifikované zámenom „nás“, a to najmä v epistolárnych preskriptom (1 Sol 1,3; 1 Kor 1,3; 2 Cor 1,2; Gal 1,3,4; Flp 1,2; Rim 1,7; Flm 3). To ukazuje, že Pavlov úzus je predstaviť Boha ako „nášho otca“ hneď v úvodných riadkoch listu. Zimmermann však zaujímavu uvádza, že Pavol typicky nerozvíja tematiku Božieho otcovstva v priebehu listu.¹⁶ Elaboráciu otcovského vzťahu Boha k veriacim teda u Pavla nenájdeme.¹⁷ Pozadie označenia Boha ako otca sa dá vysvetliť rôznymi spôsobmi, no jeden zo schodných návrhov pochádza od Woltera, ktorý hovorí, že ide o prenesenie medziľudského oslovenia („otče“) na vzťah k Bohu a o výraz rešpektu.¹⁸

Funkciu spojenia „nás Otec“ možno stanoviť na dvoch úrovniach. Po prvé, dané slová zapadajú do mozaiky rodinných metafor, ktoré slúžia na charakterizovanie vzťahov medzi jednotlivými osobami (v.1: „brat“ [Timotej pre Pavla]; v. 2: „sestra“ [Apfia pre Pavla]; v. 7/v. 20: „brat“ [Filemon pre Pavla]; v. 10: syn/dieťa [Onezimus pre Pavla]; v. 16: „brat“ [Onezimus pre Pavla a Filemona]). Z uvedeného vyplýva, že motív Božieho otcovstva evokuje Pavlovo otcovstvo voči Onezimovi – tak Boh, ako aj Pavol vystupujú v pozícii otca.¹⁹ Po druhé, osobné zámeno ἡμεῶν vo funkcii privlastňovacieho „nás“ poukazuje na fakt, že všetky postavy menované v liste majú tohto spoločného otca. Božie otcovstvo sa vzťahuje na všetkých týchto ľudí a vytvára z nich jednu rodinu. Rodinná metaforika teda nedefinuje iba vzťahy na horizontálnej úrovni, ale aj na vertikálnej: Boh je otcom všetkých ľudí uvedených v liste, ktorí sú tak medzi sebou bratmi. Zmienka o „našom Bohu“ vo v. 3 podporuje rodinný aspekt listu a pozýva adresátov vnímať sa ako deti tohto Otca.

2. „môj Boh“ (1,4)

Aj v Liste Filemonovi sa po epistolárnom preskripte (vv. 1-3) nachádza vďakyvzdanie (vv. 4-7) signalizované slovesom εὐχαριστῶ. Kausalne participium ἀκούων²⁰ (v. 5) s priamymi objektmi, ktoré nasledujú, udáva dôvod pre Pavlovo

¹⁶ Christiane ZIMMERMANN, *Die Namen des Vaters: Studien zu ausgewählten neutestamentlichen Gottesbezeichnungen vor ihrem frühjüdischen und paganen Sprachhorizont* (AJEC 690), Leiden: Brill, 2007, s. 136. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004158122.i-691>

¹⁷ Tým sa samozrejme nepopiera, že tematika Božieho synovstva je u Pavla prítomná (napr. Gal 4,6; Rim 8,15-17).

¹⁸ Michael WOLTER, *Das Lukasevangelium* (HNT 5), Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, s. 405.

¹⁹ Pre vzťah otec-syn aplikovaný na Pavla a Onezima, pozri Norman R. PETERSEN, *Rediscovering Paul: Philemon and the Sociology of Paul's Narrative World*, Philadelphia: Fortress, 1985, s. 128-131; Christine GERBER, *Paulus und seine ‚Kinder‘: Studien zur Beziehungsmetaphorik der paulinischen Briefe* (BZNW 136), Berlin: De Gruyter, 2005 s. 207-209. <https://doi.org/10.1515/9783110892963> Pavlovo otcovstvo voči Onezimovi sa konštituovalo „splodením“ Onezima (v. 10 ἐγέννησα), čo je metafora pre privedenie k viere.

²⁰ O Filemonovej viere a láske Pavol pravdepodobne počul od Onezima. Prítomný čas participia môže naznačovať, že Pavol opakovane alebo kontinuálne počúva o Filemonovej viere a láske z úst Onezima.

vďakyvzdanie, a tým je Filemonova viera a láska.²¹ Objekt Pavlovej vďaky udáva formulácia τῷ θεῷ μου („môjmu Bohu“), ktorá sa v rámci epistolárnych preskriptov objavuje aj vo Flp 1,3; 1 Kor 1,4 a Rim 1,8, ako aj vo Flp 4,19 a 2 Kor 12,21.

Spojenie „môj Boh“ je Pavlovým prevzatím SZ hovorenia o Bohu, ktoré sa nachádza predovšetkým v niektorých žalmoch s charakterom individuálneho náreku alebo poďakovania (napr. Ž 3,8 „zachraň ma, môj Boh“; Ž 5,3 „vypočuj moje hlasné volanie, kráľ môj a Boh môj“; Ž 7,2 „Pane, môj Bože, k tebe sa utiekam“), ale aj v iných textoch (napr. Ex 15,2 „on je môj Boh“). Hoci je vo v. 1 uvedený ako spolu-odosielateľ aj Timotej, v liste prevažuje Pavlova osoba, čo vyjadrujú najmä formulácie v prvej osobe singuláru, a tento trend udáva hneď začiatok vďakyvzdania vetou εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου. Spojenie „môj Boh“ poukazuje na Pavlov silne osobný spôsob prežívania vzťahu k Bohu. Dané slová vyjadrujú, že aj vo väzení apoštol dokáže prežívať tento vzťah nanajvýš osobne a zároveň prezrádzajú, že aj ako kresťan Pavol považuje Boha Izraela za svojho Boha.

3. „bol oddelený“ (v. 15)

Okrem explicitných zmienok o Bohu sa v Liste Filemonovi nachádzajú dve alúzie na Božie konanie. Prvá z nich sa objavuje v rámci vv. 15-19, ktoré predstavujú jadro listu v tom zmysle, že Pavol tu formuluje svoju žiadosť adresátovi a to vetou „prijmi ho ako mňa samého“ obsahujúcou prvý imperatív v liste „prijmi“ (προσλαβῶν).²² Ten prezrádza, že Pavol Filemona prosí o prijatie Onezima a modelom pre toto prijatie je Pavlov vzťah k Filemonovi. Ten má otroka prijať tak, ako by prijal Pavla (ὡς ἐμέ). Primárnou témou vo vv. 15-19 je vzťah Filemona k Onezimovi.²³ Božie konanie sa skrýva za pasívnym slovesom ἐχωρίσθη („bol oddelený“) vo v. 15, ktorého gramatickým subjektom je Onezimus a logickým subjektom Boh. Podľa názoru drvivej väčšiny exegetov tu máme tzv. teologický pasív, ktorý vyjadruje, že oddelenie Onezima od Filemona spôsobil Boh.²⁴ Výnimkou, ktorá sa stavia proti chápaniu daného slovesa ako teologického pasívu, je nedávny

²¹ Hlavné sloveso εὐχαριστῶ je doplnené okolnostnou prechodníkovou vetou πάντοτε μινεῖαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ktorou je vyjadrené, že Pavol vzdáva Bohu vďaky stále, keď si na Filemona (σου) spomína vo svojich modlitbách.

²² Komentátori sa všeobecne zhodujú, že tu máme kľúčovú formuláciu listu. Michael WOLTER, *Der Brief an die Kolosser, Der Brief an Philemon* (ÖTKNT 12), Gütersloh: Gütersloher, 1993, s. 269 („Höhepunkt“).

²³ Vo vv. 8-9 išlo o Pavlov vzťah k Filemonovi a vo vv. 10-12 o jeho vzťah k Onezimovi.

²⁴ Eduard LOHSE, *Colossians and Philemon: A Commentary on the Epistles to the Colossians and Philemon* (Hermeneia), Philadelphia: Fortress, 1971, s. 202; Alfred SUHL, *Der Philemonbrief* (ZBNT 13), Zürich: Theologischer Verlag, 1981) s. 33-34; John BANKER, *A Semantic Structure Analysis of Philemon*, Dallas: Summer Institute of Linguistics, 1990, s. 38; Hermann BINDER, *Der Brief des Paulus an Philemon* (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1990) s. 60; WOLTER, *Der Brief an Philemon*, s. 269; James D. G. DUNN, *The Epistles to the Colossians and to Philemon: A Commentary on the Greek Text* (NIGTC), Grand Rapids: Eerdmans, 1996, s. 333; Hans HÜBNER, *An Philemon, An die Kolosser, An die Epheser* (HNT 12), Tübingen: Mohr Siebeck, 1997, s. 37; Rinaldo FABRIS, *Lettera*

komentár Pittu.²⁵ Autor správne pozoruje, že χωρίζω sa nikde u Pavla neobjavuje s Bohom ako subjektom a o Bohu nie je reč v centrálnej časti listu (vv. 10-20), čo však *a priori* neznamená, že by ἐχωρίσθη nemohol byť teologický pasív. Pitta navrhuje dosadiť Filemona ako autora akcie vyjadrenej slovesom ἐχωρίσθη. To by však znamenalo prisúdiť Filemonovi priamu zodpovednosť za odchod Onezima – on bol ten, kto otroka oddelil alebo vylúčil od seba. Túto interpretáciu však nepodporuje nič v kontexte listu a nezastávajú ju ani exegéti. Je preto logickejšie prikloniť sa k väčšine a interpretovať ἐχωρίσθη ako alúziu na Božie konanie.

Funkciou v. 15 je podľa Woltera pripísať pozitívny zmysel Onezimovmu vzdialeniu sa z Filemonovej domácnosti.²⁶ Verš je založený na kontraste medzi krátkou absenciou otroka a jeho vrátením sa natrvalo do vlastníctva jeho pána. Tento protiklad vytvárajú časové údaje „načas“ (πρὸς ὥραν)²⁷ a „navždy“ (αἰώνιον)²⁸ a slovesá vyjadrujúce oddelenie (ἐχωρίσθη) a obdržanie nanovo (ἀπέχρησεν). Štylistickou zvláštnosťou verša je kopulácia adverbia τάχα („snáď, azda“), kauzatívnej spojky γάρ („veď, lebo“) a kauzatívnej predložkovej väzby διὰ τοῦτο („preto“) na začiatku verša. Veta ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχρησεν („aby si ho navždy dostal“) v druhej polovici verša definuje účel Onezimovej neprítomnosti a vzťahuje sa na výraz διὰ τοῦτο („preto“). Príslovka τάχα („snáď, azda“) ako prvé slovo verša naznačuje skutočnosť, že Pavol nemá istotu o separácii Onezima od Filemona pre účel jeho trvalého návratu, ale pripúšťa ju ako možnosť. Apoštol jednoducho zvažuje, že odchod otroka od svojho pána – akokoľvek konkrétne vyzeral a z akéhokoľvek dôvodu sa udial – sa vďaka Božej agencii možno udial preto, aby Filemon znovu Onezima natrvalo obdržal. Verš 16 potom špecifikuje, že Filemon má Onezima prijať späť už nie ako otroka, ale ako milovaného brata. Pavol tak poukazuje na novú identitu, v ktorej sa Onezimus vďaka konverzii k viere ocitol – aj pre neho

ai Filippesi, *Lettera a Filemone: Introduzione, versione e commento* (Scritti delle origini cristiane 11), Bologna: Dehoniane, 2000, s. 306; FITZMYER, *The Letter to Philemon*, s. 112.

<https://doi.org/10.5040/9780300261998>; Bonnie B. THURSTON – Judith M. RYAN, *Philippians & Philemon* (SacPag 10), Collegeville: Liturgical, 2005) s. 245; Murray J. HARRIS, *Colossians and Philemon* (EGGNT), Nashville: B&H, 2010, s. 230; Rosalba Paola MANES, *Lettera a Tito, Lettera a Filemone: Introduzione, traduzione e commento* (Nuova Versione della Bibbia dai Testi Antichi 51), Cinisello Balsamo: San Paolo, 2011, s. 90; Camille FOCANT, *Les lettres aux Philippiens et à Philémon* (Commentaire biblique: Nouveau Testament 11), Paris: Cerf, 2015, s. 228; Roy R. JEAL, *Exploring Philemon: Freedom, Brotherhood, and Partnership in the New Society* (Rhetoric of Religious Antiquity 2), Atlanta: SBL, 2015, s. 103. <https://doi.org/10.2307/j.ctt184qqf7>

²⁵ Antonio PITTA, *Lettera a Filemone: Nuova versione, introduzione e commento* (I libri biblici: Nuovo Testamento 14), Milano: Paoline, 2021, s. 116-118.

²⁶ WOLTER, *Der Brief an Philemon*, s. 269.

²⁷ Spojenie πρὸς ὥραν (Ján 5,35; 2 Kor 7,8; Gal 2,5) označuje krátky časový úsek. Tu v Liste Filemonovi sa vzťahuje na čas od Onezimovho odchodu až po jeho návrat k Filemonovi, a teda na čas jeho pobytu pri Pavlovi.

²⁸ Adjektívum αἰώνιον je tu použité v adverbiiálnom zmysle „navždy“ a vzťahuje sa na trvanie Filemonovho pozemského života. V celom liste absentuje eschatológia a to je hlavný dôvod pre postulát, že uvedené adjektívum nemožno chápať v eschatologickom zmysle. Pavol nechce povedať, že Filemon bude vlastniť otroka aj vo večnosti.

samého, aj pre Filemona je Onezimus brat (vo viere). Funkcia slovesa ἐχωρίσθη teda spočíva vo vyjadrení faktu, že Boh oddelil Onezima od Filemona, aby sa Onezimus vďaka Pavlovi stal kresťanom a mohol sa potom vrátiť k Filemonovi už ako brat. Dané sloveso poukazuje na Božiu prozreteľnosť, ktorá dovolila, aby sa Onezimus oddelil od svojho pána a tak sa mohol stretnúť s Pavlom, ktorý ho priviedol ku viere.²⁹

Sloveso χωρίζω sa v autentických listoch vyskytuje sedemkrát, najmä ako terminus technicus pre rozvod (1 Kor 7,10.11.15 [2x]). Dvakrát je použité v Liste Rimanom (8,35.39) na vyjadrenie myšlienky, že veriacich nič neodlúči od Božej lásky. V žiadnom z týchto veršov však aktérom oddelenia nie je Boh a všetky tieto texty vlastne zahŕňajú predstavu, že oddelenie je niečo negatívne. To ešte viac podčiarkuje jedinečnosť Flm 15, pretože tu Boh nepriamo vystupuje ako agent oddelenia, ku ktorému dochádza pre pozitívny cieľ. Hoci historicky išlo pravdepodobne o nejaký delikt Onezima voči Filemonovi, v Pavlovej optike komunikovanej slovesom ἐχωρίσθη je za Onezimovým odchodom Boh.

4. „vám budem darovaný“ (v. 22)

V rámci epistolárneho záveru Pavol vo v. 22 oznamuje svoj zámer prísť k Filemonovi a žiada ho, aby mu pripravil ubytovanie.³⁰ Apoštol si je vedomý, že Filemon má možnosti poskytnúť mu hosťovskú izbu vo svojom dome, v ktorom sa schádzala aj miestna cirkev, a imperatívom ἐτοίμαζε mu to doslova nariaďuje. Cieľom jeho návštevy je pravdepodobne overiť, ako Filemon zareagoval na Pavlovu žiadosť obsiahnutú v liste, teda ako sa zachoval k Onezimovi. V druhej polovici verša je formulovaná Pavlova nádej (ἐλπίζω), že vďaka modlitbám koloskej komunity im bude darovaný. Z form-kritickej stránky je text súčasťou toposu tzv. parúzie – oznámenia príchodu ku komunitě – a patrí tak medzi podobné state u Pavla, v ktorých apoštol oznamuje svoju túžbu navštíviť komunitu (napr. Rim 15,22-24; 1 Kor 16,5-7). Jeho funkciou je naznačiť, že komunikácia – nahradená listom – bude pokračovať.

Na vyjadrenie svojho prepustenia z väzenia a príchodu do koloskej komunity sa používa futúrne pasívne sloveso χαρισθήσομαι (dosl. „budem darovaný“),³¹ ktorého gramatickým subjektom je Pavol, ale logickým subjektom je Boh – on spôsobí,

²⁹ Viacerí autori túto skutočnosť výstižne komentujú. MARSHALL, „The theology of Philemon,” 186: „Paul sees a possible divine providence at work in the temporary separation of Onesimus from Philemon...” MATERA, *New Testament Theology*, 213: „Moreover, he suggests that the painful events that have transpired may have been part of God’s plan to bring Onesimus to faith...”

³⁰ Ak bol List Filemonovi napísaný v Efeze, išlo by približne o 160 km cestu do Kolós.

³¹ Na prepustenie (z väzenia) sa v NZ typicky používa sloveso ἀπολύω (napr. Lk 23,18; Sk 3,13). Toto sloveso sa síce nikde u Pavla nenachádza, ale apoštol ho určite poznal a mohol ho tu použiť. Voľba slovesa χαρίζομαι naznačuje, že apoštolovi nejde o formuláciu jednoduchého prepustenia.

že Pavol k nim príde ako dar. Ide teda opäť o *passivum divinum*,³² ktoré chce povedať, že Boh daruje Pavla koloskej cirkvi. Túto skutočnosť pekne zachytávajú viaceré preklady (SSV „dostanete mňa ako dar“; ROH „budem vám darovaný“; BOT „ma dostanete ako dar“; KJV „I shall be given unto you“; EIN „wiedergeschenkt werde“), ako aj niektorí komentátori, napr. Osiek: „Paul’s way of saying that he is coming for a visit is charming: he hopes to be bestowed as a blessing or given as a gift to Philemon and his community ...“³³ Je pozoruhodné, že Pavol nehovorí o jednoduchom príchode do komunity, ako napr. v Rim 15,23 (ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς) alebo v 1 Kor 16,5 (ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς), ale vyberá sloveso χαρίζομαι vo forme teologického pasíva, aby vyjadril, že Boh im ho daruje. Predložková väzba διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν, ktorá modifikuje vetu χαρισθήσομαι ὑμῖν, špecifikuje, že sa to udeje vďaka ich modlitbám.³⁴

Sloveso χαρίζομαι – odhliadnuc od veršov, v ktorých sa používa vo význame „odpustiť“ (2 Kor 2,7.10; 12,13) – sa v autentických listoch Pavla vyskytuje nasledovne. V Rim 8,32 ním Pavol vyjadruje, že s vydaním Syna nám Boh daroval všetko (τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται). Podobne je tomu v 1 Kor 2,12, kde sa hovorí o tom, čo nám Boh daroval (τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν). V Gal 3,18 ide o potomstvo, ktoré bolo Abrahámovi darované skrze prisľúbenie (δι’ ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ θεός). Vo Flp 1,29 sa dokonca hovorí o udelení milosti trpieť pre Krista (ὑμῖν ἐχαρίσθη ... καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν). A vo Flp 2,9 Pavol píše o udelení najvyššieho mena Ježišovi (ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα). Z tohto prehľadu vyplýva, že Flm 22 je jediné miesto, kde sa pomocou slovesa χαρίζομαι opisuje Božie darovanie nejakej osoby (Pavla) iným osobám (koloskej komunite).³⁵ Pavol sa predstavuje ako dar od Boha pre Filemona a cirkev v jeho dome.

5. Zhrnutie

V krátkom Liste Filemonovi sa o Bohu výslovne hovorí iba dvakrát, no nachádzajú sa tu ešte dve nepriame formulácie Božieho konania. Článok sa zameria na tieto štyri výskyty teologického jazyka a tak sa odlišil od exegetických úvah, ktoré

³² Robert G. BRATCHER – Eugene A. NIDA, *A Handbook on Paul’s Letters to the Colossians and to Philemon*, New York: UBS, 1977, s. 132; WOLTER, *Der Brief an Philemon*, s. 280; FABRIS, *Lettera ai Filippesi, Lettera a Filemone*, s. 313; MANES, *Lettera a Tito, Lettera a Filemone*, s. 95; FOCANT, *Les lettres aux Philippiens et à Philémon*, s. 237. Komentátori sa pri tomto slovese zvyčajne zastavia, ale napr. Peter STUHLMACHER, *Der Brief an Philemon* (EKK), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1975, s. 55 ho vôbec nekomentuje.

³³ Caroline OSIEK, *Philippians, Philemon* (ANTC), Nashville: Abingdon, 2000, s. 142.

³⁴ Nedá sa s istotou povedať, či modlitby za „darovanie“ Pavla už prebiehajú alebo tu Pavol o ne prosí. Text však naznačuje, že modlitby komunity sú podmienkou pre Pavlovo prepustenie z väzenia.

³⁵ Snáď ideovo najbližší NZ text sa nachádza v Sk 27,24, kde Pavol námorníkom opisuje nočné zjavenie anjela, ktorý mu oznámil, že ani on, ani jeho priatelia počas búrky nezahynú. Anjel to robí vetou κεχάρισται σοι ὁ θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ, v ktorej – analogicky k Flm 22 – máme kombináciu slovesa χαρίζομαι, ktorého subjektom je Boh, a priameho objektu τοὺς πλέοντας. Boh Pavlovi daroval tých, čo sa spolu s ním plavia, a tak nikto z nich nezahynie.

sa snažia vidieť alúzie na Božie konanie aj na iných miestach listu. Portrét Boha v tomto liste sa dá zhrnúť nasledovne. Pre Pavla a všetkých adresátov listu je Boh otec (v. 3), ktorého otcovstvo z nich tak vytvára jednu rodinu. Pre Pavla je tento Boh jeho osobný Boh (v. 4), ktorému ďakuje za Filemona. Tento Boh dovolil, že Onezimus odišiel od Filemona, aby sa stal kresťanom a vrátil sa k nemu (v. 15). A tento Boh daruje Pavla koloskej komunite (v. 22). Z dvoch posledne menovaných veršov vyvstáva charakteristika Boha ako toho, kto spája ľudí tým, že istého človeka daruje iným – Onezima Filemonovi (hoci ich predtým oddelil) a Pavla celej komunite. Iba vo Flm 22 sa v rámci Pavlovho korpusu výslovne hovorí o človekovi ako o Božom dare (χαρισθήσομαι). Možno v tomto spočíva nenápadný príspevok Listu Filemonovi k Pavlovej teológii.

BIBLIOGRAFIA

- BANKER, John. *A Semantic Structure Analysis of Philemon*. Dallas: Summer Institute of Linguistics, 1990.
- BINDER, Hermann. *Der Brief des Paulus an Philemon*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1990.
- BORING, M. Eugene. „Philippians and Philemon: Date and Provenance.“ *CBQ* č. 3 [91] (2019): 470-494. <https://doi.org/10.1353/cbq.2019.0141>
- BRATCHER, Robert G. – Eugene A. NIDA, *A Handbook on Paul's Letters to the Colossians and to Philemon*. New York: UBS, 1977.
- BROOKINS, Timothy A. „‘I Rather Appeal to Auctoritas’: Roman Conceptualizations of Power and Paul's Appeal to Philemon.“ *CBQ* č. 2 [77] (2015): 302-321.
- COUSAR, Charles B. *Philippians and Philemon: A Commentary* (NTL). Louisville: John Knox, 2009.
- DUNN, James D. G. *The Epistles to the Colossians and to Philemon: A Commentary on the Greek Text* (NIGTC). Grand Rapids: Eerdmans, 1996.
- FABRIS, Rinaldo. *Lettera ai Filippesi, Lettera a Filemone: Introduzione, versione e commento* (Scritti delle origini cristiane 11). Bologna: Dehoniane, 2000.
- FITZMYER, Joseph A. *The Letter to Philemon: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 34C). New York: Doubleday, 2000. <https://doi.org/10.5040/9780300261998>
- FOCANT, Camille. *Les lettres aux Philippiens et à Philémon* (Commentaire biblique: Nouveau Testament 11). Paris: Cerf, 2015.
- GERBER, Christine. *Paulus und seine ‚Kinder‘: Studien zur Beziehungsmetaphorik der paulinischen Briefe* (BZNW 136). Berlin: De Gruyter, 2005. <https://doi.org/10.1515/9783110892963>
- HARRIS, Murray J. *Colossians and Philemon* (EGGNT). Nashville: B&H, 2010.

- HÜBNER, Hans. *An Philemon, An die Kolosser, An die Epheser* (HNT 12). Tübingen: Mohr Siebeck, 1997.
- JEAL, Roy R. *Exploring Philemon: Freedom, Brotherhood, and Partnership in the New Society* (Rhetoric of Religious Antiquity 2). Atlanta: SBL, 2015.
<https://doi.org/10.2307/j.ctt184qqf7>
- LOHSE, Eduard. *Colossians and Philemon: A Commentary on the Epistles to the Colossians and Philemon* (Hermeneia). Philadelphia: Fortress, 1971.
- MANES, Rosalba Paola. *Lettera a Tito, Lettera a Filemone: Introduzione, traduzione e commento* (Nuova Versione della Bibbia dai Testi Antichi 51). Cinisello Balsamo: San Paolo, 2011.
- MARSHALL, I. Howard. „The theology of Philemon.“ in *The Theology of the Shorter Pauline Letters* (NTT). Karl P. Donfried – I. Howard Marshall. Cambridge: University Press, 1993, 175-195.
- MATERA, Frank J. *New Testament Theology: Exploring Diversity and Unity*. Louisville: John Knox, 2007.
- OSIEK, Caroline. *Philippians, Philemon* (ANTC). Nashville: Abingdon, 2000.
- PETERSEN, Norman R. *Rediscovering Paul: Philemon and the Sociology of Paul's Narrative World*. Philadelphia: Fortress, 1985.
- PITTA, Antonio. *Lettera a Filemone: Nuova versione, introduzione e commento* (I libri biblici: Nuovo Testamento 14). Milano: Paoline, 2021.
- SOARDS, Marion L. „Some Neglected Theological Dimensions of Paul's Letter to Philemon.“ *Perspectives in Religious Studies* č. 3 [17] (1990): 209-219.
- STUHLMACHER, Peter. *Der Brief an Philemon* (EKK). Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1975.
- SUHL, Alfred. *Der Philemonbrief* (ZBNT 13). Zürich: Theologischer Verlag, 1981.
- THURSTON, Bonnie B. – Judith M. RYAN, *Philippians & Philemon* (SacPag 10). Collegeville: Liturgical, 2005.
- TOLMIE, D. Francois. „The Ethics of the Letter to Philemon.“ *Neot* č. 1 [54] (2020): 47-66. <https://doi.org/10.1353/neo.2020.0011>
- WOLTER, Michael. *Der Brief an die Kolosser, Der Brief an Philemon* (ÖTKNT 12). Gütersloh: Gütersloher, 1993.
- WOLTER, Michael. *Das Lukasevangelium* (HNT 5). Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.
- ZIMMERMANN, Christiane. *Die Namen des Vaters: Studien zu ausgewählten neutestamentlichen Gottesbezeichnungen vor ihrem frühjüdischen und paganen Sprachhorizont* (AJEC 690). Leiden: Brill, 2007. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004158122.i-691>

doc. Dr. Juraj Feník, S.T.D.

Teologická fakulta KU

Hlavná 89

041 21 Košice, SK

juraj.fenik@ku.sk